

Joanna Garlińska-Bielawska*

Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie

WYBRANE ASPEKTY TEORETYCZNE MIĘDZYNARODOWEJ INTEGRACJI GOSPODARCZEJ KRAJÓW SŁABO ROZWIŃIĘTYCH

Streszczenie

Głównym problemem teoretycznym integracji krajów słabo rozwiniętych jest podejście do kwestii możliwości skutecznego zastosowania istniejących ram teoretycznych (uniwersalności) międzynarodowej integracji gospodarczej zarówno w przypadku krajów wysoko jak i słabo rozwiniętych. Celem artykułu jest prezentacja wybranych aspektów teoretycznych międzynarodowej integracji gospodarczej krajów słabo rozwiniętych w kontekście ogólnej teorii integracji międzynarodowej. Zastosowano metodę analityczno-opisową w ujęciu historycznym, przeanalizowano wiodące zagraniczne i krajowe pozycje literatury przedmiotu od połowy zeszłego stulecia do początku XXI wieku.

Słowa kluczowe: międzynarodowa integracja gospodarcza, kraje słabo rozwinięte

Wprowadzenie

Problemy międzynarodowej integracji gospodarczej krajów słabo rozwiniętych od dawna są przedmiotem dyskusji naukowej. Zasadniczo bezsporny, podkreślany

* E-mail: garlinsj@uek.krakow.pl.

przez naukowców od drugiej połowy zeszłego stulecia¹, jest główny ekonomiczny cel międzynarodowej integracji gospodarczej, czyli jej oczekiwany, pozytywny wpływ na wzrost i rozwój gospodarczy krajów zaangażowanych w integrację². Teoria integracji gospodarczej B. Balassy (hipoteza konwergencji warunkowej) weszła też do kanonu teorii rozwoju³. W kontekście problemów gospodarczych krajów słabo rozwiniętych trudno jest więc polemizować ze zdaniem autora tej koncepcji, że „względy rozwoju w krajach słabo rozwiniętych mają szczególne znaczenie”⁴. Tym niemniej na gruncie teoretycznym można wskazać wiele spraw dzielących naukowców, a główne znaczenie ma podejście do problemu możliwości skutecznego zastosowania istniejących ram teoretycznych (uniwersalności) integracji regionalnej zarówno w przypadku krajów wysoko jak i słabo rozwiniętych.

Celem artykułu jest prezentacja wybranych aspektów teoretycznych międzynarodowej integracji gospodarczej krajów słabo rozwiniętych w kontekście ogólnej teorii integracji międzynarodowej. Analizę przeprowadzono z zastosowaniem metody analityczno-opisowej w ujęciu historycznym. W tym celu wykorzystano wiodące zagraniczne i krajowe pozycje literatury przedmiotu opublikowane od połowy zeszłego stulecia do początku XXI wieku. Z uwagi na ograniczoną objętość artykułu skupiono się na najważniejszych wątkach w dyskusji.

¹ Podkreślają go m.in. B. Balassa, *The Theory of Economic Integration*, George Allen & Unwin Ltd, London 1973, s. 5–6; P. Robson, *The Economics of International Integration*, Allen & Unwin, London 1987, s. 3; A.M. El-Agraa, *The Theory and Measurement of International Economic Integration*, Macmillan, London 1989, s. 11; S. Miklaszewski, *Historyczne i ekonomiczne podstawy integracji krajów Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Biznesu–National-Louis University, Nowy Sącz 1999, s. 14; A. Makać, *Międzynarodowa integracja gospodarcza – podstawowe problemy teoretyczne*, w: *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, red. E. Oziewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001, s. 30.

² Pierwsze próby powiązania teorii integracji gospodarczej z teorią wzrostu gospodarczego podjęto na początku lat 60. XX w., A. Czepurko, *Cło w handlu międzynarodowym*, PWE, Warszawa 1972 s. 94. Od tego czasu zależności między międzynarodową integracją gospodarczą a wzrostem oraz rozwojem gospodarczym stały się przedmiotem licznych prac empirycznych, a wśród nich m.in. takich, jak L.A. Rivera-Batiz, P.M. Romer, *Economic Integration and Endogenous Growth*, „Quarterly Journal of Economics” 1996, Vol. 106, No. 2, s. 531–555; A. Vamvakidis, *Regional Integration and Economic Growth*, „The World Bank Economic Review” 1998, Vol. 12, No. 2, s. 251–270; A. Venables, *Regional Integration Agreements: a Force for Convergence or Divergence?*, World Bank Working Paper 2260, World Bank 1999; D.P. Dion, *Regional Integration and Economic Development*, Mimeo, Mannheim University, Mannheim 2004.

³ R. Bartkowiak, *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa 2013, s. 159–162.

⁴ B. Balassa, *The Theory of Economic...*, s. 6.

1. Integracja krajów słabo rozwiniętych a tradycyjna teoria międzynarodowej integracji gospodarczej

Pierwsza część dyskusji koncentruje się na adekwatności zastosowania w krajach słabo rozwiniętych teorii tradycyjnej, opartej na powstałej w połowie zeszłego stulecia standardowej koncepcji unii celnej autorstwa J. Viner⁵, którego dorobek został zasadniczo rozwinięty przez: J.E. Meade⁶ i R.G. Lipseya⁷, a także między innymi przez: H.G. Johnsona⁸ oraz H. Makower i G. Mortona⁹. Badania podjęte przez tych badaczy miały statyczny charakter i ograniczały się do analizy bezpośrednich efektów unii celnej na podstawie działania mechanizmu cenowego. Wynikało to stąd, że autorzy ci wiązali efekty dynamiczne (pośrednie) z osiągnięciem wspólnego rynku, a więc głębszej niż unia celna formy integracji gospodarczej¹⁰.

J. Viner wprowadził do teorii unii celnej, a tym samym do teorii integracji, podstawowe dzisiaj pojęcia: kreacja handlu (*trade creation*) i przesunięcie handlu (*trade diversion*). Kreacja handlu jest rozumiana jako powstanie nowych strumieni obrotów między krajami członkowskimi na skutek wprowadzenia wolnego handlu wewnątrz ugrupowania. Przesunięcie handlu polega natomiast na zastąpieniu tańszego importu z krajów nieczłonkowskich produkcją krajową lub pochodzącą z obszaru unii, która stała się konkurencyjna cenowo w sytuacji wewnętrznej liberalizacji handlu i jednoczesnego poboru jednolitych ceł zewnętrznych¹¹.

⁵ J. Viner, *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 1950.

⁶ J.E. Meade, *The Theory of Customs Unions*, „The Economic Journal” 1956, Vol. 66, No. 262.

⁷ R.G. Lipsey, *The Theory of Customs Unions: A General Survey*, „The Economic Journal” 1960, Vol. 70, No. 279.

⁸ H.G. Johnson, *Money, Trade and Economic Growth. Survey Lectures on Economic Theory*, Routledge, London 1962.

⁹ H. Makower, G. Morton, *A Contribution Towards a Theory of Customs Unions*, „The Economic Journal” 1953, Vol. 63, No. 249.

¹⁰ A. Czepurko, *op.cit.*, s. 93–121.

¹¹ Klasyczna teoria unii celnej jest szeroko opisywana w literaturze przedmiotu, m.in. w A.M. El-Agraa, *The Theory of International Trade*, St. Martin's Press, New York 1983; M. Chacholiades, *International Trade Theory and Policy*, McGraw-Hill Book Company, New York 1978; P. Robson, *The Economics of International Integration*, Allen & Unwin, London 1987; P. Bożyk, J. Misala, *Integracja ekonomiczna*, PWE, Warszawa 2003; J. Misala, *Współczesne teorie wymiany międzynarodowej i zagranicznej polityki ekonomicznej*, SGH, Warszawa 2001; A. Zielińska-Głębocka, *Wprowadzenie*

Dalsze prace (J.E. Meade, R.G. Lipsey) pozwoliły na wyodrębnienie dwóch dodatkowych efektów (subefektów): produkcyjnego, polegającego na zastępowaniu droższej produkcji krajowej tańszym importem z kraju partnerskiego, oraz konsumpcyjnego, polegającego na wzroście możliwości konsumpcyjnych społeczeństwa w wyniku spadku cen krajowych do poziomu ceny unii celnej. Współcześnie wzrost popytu konsumpcyjnego i towarzyszące mu zwiększenie importu zaliczane są do kreacji handlu. Jak podkreśla M. Bijak-Kaszuba „przyjmuje się, że ma ona swój aspekt produkcyjny (zastąpienie importem produkcji krajowej) i konsumpcyjny (zaspokojenie importem zwiększonego popytu konsumpcyjnego)”¹². Skutkiem tak rozumianej kreacji jest zwiększenie handlu i wzrost dobrobytu, co jest podstawą niemal powszechnej, dość jednoznacznej interpretacji efektu kreacji handlu jako pozytywnego skutku utworzenia ugrupowania integracyjnego, zarówno z punktu widzenia samych krajów członkowskich, jak i całości gospodarki światowej. W przypadku efektu przesunięcia handlu natomiast następuje zmiana kierunku dostaw od bardziej do mniej efektywnego producenta, co oznacza pogorszenie efektywności wykorzystania czynników produkcji i analitycznie stanowi negatywny skutek utworzenia unii celnej¹³. To czy powstałe ugrupowanie bardziej kreuje, czy przesuwają handel (a więc czy dochodzi do ekspansji, czy do ograniczenia handlu w skali światowej) jest w konwencjonalnej teorii unii celnej ważną determinantą ogólnej oceny korzyści z jej funkcjonowania.

Należy jednak zwrócić uwagę, że w pewnych okolicznościach – z punktu widzenia krajów członkowskich ugrupowania – przesuwanie handlu może przynosić skutki pozytywne. A. Zielińska-Głębocka¹⁴ przytacza sytuację, „gdy zastępowany jest droższy import z krajów trzecich lub mniej efektywnych krajów członkowskich przez tańsze dostawy z kraju wchodzącego do unii. W wyniku zmiany struktury handlu cena w unii celnej ulega obniżeniu, a więc pojawiają się efekty produkcyjne

do ekonomii międzynarodowej – teoria handlu i polityki handlowej, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.

¹² M. Bijak-Kaszuba, *Regionalna liberalizacja handlu międzynarodowego a zmiany strukturalne zagranicznych obrotów towarowych kraju uczestniczącego na przykładzie Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003, s. 79.

¹³ W. Siwiński, *Kapitalizm wielonarodowy. Przesłanki i bariery integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1976, s. 36.

¹⁴ A. Zielińska-Głębocka, *op.cit.*, s. 218.

i konsumpcyjne handlu. Straty udziałów eksportowych krajów droższych sprzyjają poprawie efektywności alokacyjnej i wzrostowi dobrobytu krajów członkowskich¹⁵.

Część naukowców twierdzi, że ogólna teoria integracji gospodarczej ma w pełni zastosowanie w krajach słabo rozwiniętych. Należy do nich A.M. El-Agraa, który opierając się na przeprowadzonej weryfikacji modelu A.J. Browna¹⁶, szczególny nacisk kładzie na korzyści statyczne wynikające z realokacji zasobów, stwierdzając, że od strony teoretycznej nie ma różnicy pomiędzy uniami celnymi zawieranymi przez kraje rozwinięte i rozwijające się¹⁷.

Odmienne zdania są między innymi R.L. Allen oraz G.M. Meier, którzy nie uznają standardowej teorii unii celnej jako możliwej do zastosowania w krajach rozwijających się¹⁸. B. Balassa prezentuje pogląd, że „tradycyjna teoria unii celnych ma ograniczone zastosowanie w zakresie integracji gospodarek krajów rozwijających się”¹⁹, postulując stworzenie nowej teorii, która zajęłaby się tym problemem, natomiast S.B. Linder twierdzi, że tradycyjna teoria unii celnej nie może być bez zastrzeżeń zastosowana do zagadnień handlu między krajami słabo rozwiniętymi, wykluczając jednocześnie możliwość stworzenia uniwersalnej teorii unii celnych i rozwoju gospodarczego²⁰. Tym samym autor ten wpisuje się w nurt badaczy, którzy nie odrzucają teorii unii celnej jako całkowicie niemożliwej do zastosowania w krajach rozwijających się, lecz odrzucających w tych krajach tę wersję, która odnosi się jedynie do gospodarek rozwiniętych. Takie podejście pozwala uświadomić sobie, że mogą istnieć „odmiany” unii celnej, a kryteria oceny ich sukcesu mogą być inne niż konwencjonalne. Może to też stanowić wartość w analizie i polityce krajów mniej rozwiniętych. Autorzy zwracają uwagę na problemy uprzemysłowienia,

¹⁵ Na temat interpretacji efektów kreacji i przesunięcia handlu piszą m.in. C. Kowalczyk, *Paradoxes in Integration Theory*, „Open Economic Review” 1999, Vol. 3, No. 1; M. Schiff, A. Winters, *Is More Trade Good, or Bad? Trade Creation and Trade Diversion*, w: M. Schiff, A. Winters, *Regional Integration and Development*, The World Bank and Oxford University Press 2003.

¹⁶ A.J. Brown, *Economic Separatism Versus a Common Market in Developing Countries*, „Yorkshire Bulletin of Economic and Social Research” 1961, Vol. 13, No. 1.

¹⁷ A.M. El-Agraa, *op.cit.*, s. 98–99.

¹⁸ F. Andic, S. Andic, D. Dosser, *A Theory of Economic Integration for Developing Countries*, illustrated by Caribbean Countries, Routledge, London 1971, s. 15.

¹⁹ B. Balassa, *Przyczynki do teorii integracji gospodarczej*, w: *Z problemów integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1968, s. 90.

²⁰ S.B. Linder, *Unie celne a rozwój gospodarczy*, w: *Z problemów integracji...*, s. 91.

ochrony środków pochodzących z wymiany międzynarodowej oraz interpretację statycznych efektów unii celnej.

H. Kitamura podkreśla, że przesunięcie handlu jest zasadniczą częścią składową polityki integracyjnej, a dyskryminacja to immanentna cecha tego typu porozumień. Stąd autor ten ocenia efekt przesunięcia handlu „raczej pozytywnie niż negatywnie”, dodatkowo stwierdzając, że: „zwłaszcza w regionach nierozwiniętych margines preferencji musi być dostatecznie szeroki, by pobudzić wzrost gospodarczy przez stworzenie rozszerzonego rynku regionalnego”²¹.

W podobnym tonie wypowiada się polski ekonomista Z. Dobosiewicz, który uważa, że w krajach rozwijających się przesunięcie handlu jest nie tylko korzystne, ale nawet konieczne. Oznacza ono bowiem zmniejszenie zależności od wąskiej grupy dotychczasowych dostawców, a przede wszystkim, stwarza lepsze warunki do długofalowego rozwoju. Pozwala to na odejście krajów rozwijających się od jednostronnej specjalizacji i działa na rzecz ich uniezależnienia od krajów rozwiniętych²².

F. Andic, S. Andic i D. Dosser doszli do wniosku, że w odróżnieniu od tradycyjnej teorii unii celnej, gdzie uważa się efekt kreacji handlu za pozytywny, a efekt przesunięcia handlu za negatywny, każdy z tych efektów może mieć zarówno korzystne jak i szkodliwe – dla dobrobytu unii – części składowe. Tak, więc zdaniem autorów, oba efekty powinny być rozdzielane na komponenty, a nie traktowane całościowo jako – odpowiednio – poprawiające lub obniżające dobrobyt ugrupowania²³.

Inna jest propozycja S.B. Lindera który twierdzi, że przy badaniu przyszłego przyrostu środków z integracji oraz sposobów ich najlepszego wykorzystania należy kreację i przesunięcie handlu traktować jako jedno pojęcie „korzystnej zmiany kierunku obrotów”²⁴.

J. Sakamoto, podobnie jak S.B. Linder uważa, że jeżeli przesunięcie handlu następuje od kraju rozwiniętego na rzecz względnie bardziej wydajnego kraju rozwijającego się, to niekoniecznie spowoduje ono spadek dobrobytu ugrupowania. Autor również posługuje się terminem „skuteczne (korzystne)” przesunięcie handlu

²¹ H. Kitamura, *Teoria ekonomii a integracja gospodarcza regionów nierozwiniętych*, w: *Z problemów integracji gospodarczej...*, s. 56.

²² Z. Dobosiewicz, *Kraje rozwijające się we współczesnej gospodarce światowej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1976, s. 226.

²³F. Andic, S. Andic, D. Dosser, *op.cit.*, s. 25–26.

²⁴S.B. Linder, *op.cit.*, s. 105.

(*efficient trade diversion*), w tym sensie, że postrzega on uzyskane w ten sposób środki jako takie, których dany region lub kraj nie mógłby pozyskać bez integracji²⁵.

W literaturze nie do końca określono wpływ konkurencyjności i komplementarności gospodarek krajów tworzących ugrupowanie na statyczne efekty utworzenia ugrupowania integracyjnego²⁶. Na ogół za warunek sprzyjający integracji uznaje się rzeczywistą bądź potencjalną komplementarność struktur gospodarczych krajów partnerskich²⁷. Jest to zbieżne z opinią wielu współczesnych badaczy integracji krajów słabo rozwiniętych (R.J. Langhammer, Hiemenz; A. Inotai; R. Shams), którzy twierdzą, że odmienność w wyposażeniu w czynniki produkcji oraz komplementarność struktur gospodarczych służy integracji gospodarczej krajów słabo rozwiniętych²⁸.

2. Integracja krajów słabo rozwiniętych a nowa teoria międzynarodowej integracji gospodarczej

Prace nad zdynamizowaniem teorii unii celnej zostały podjęte na początku lat 60. XX wieku, a ich prekursorem był B. Balassa, który wprowadził do analizy wpływu unii celnej na handel międzynarodowy elementy mechanizmu dochodowego. Oznaczało to rozpoczęcie badań nad wpływem funkcjonowania unii celnej na tempo wzrostu dochodu narodowego krajów członkowskich oraz jego wpływu zwrotnego na ich wymianę²⁹.

²⁵ A.S. Hosny, *Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature*, "International Journal of Economy, Management and Social Studies" 2013, 2 (5), s. 142.

²⁶ Z. Wysokińska, *Międzynarodowa integracja regionalna – aspekty teoretyczne i empiryczne*, „*Ekonomista*” 1995, nr 5–6, s. 871.

²⁷ P. Bożyk, J. Misala, *op.cit.*, s. 28–29.

²⁸ R.J. Langhammer, U. Hiemenz, *Regional Integration among Developing Countries, Opportunities, Obstacles and Options*, Kieler Studien, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tubingen 1990, s. 68; A. Inotai, *Regional Integration among Developing Countries, Revisited*, Policy, Research, and External Affairs Working Paper No. 643, World Bank 1991, s. 5–6; R. Shams, *Regional Integration in Developing Countries: Some Lessons Based on Case Studies*, HWWA Discussion Paper No. 251, Hamburg 2003, s. 2.

²⁹ Szerzej zob. S. Miklaszewski, *Wybrane zagadnienia teorii unii celnej*, Międzuczelniane Zeszyty Naukowe, Studia z Historii Myśli Społeczno-Ekonomicznej 1978, nr 26, s. 131; A. Czepurko A., *op.cit.*, s. 121.

Do głównych efektów dynamicznych zalicza się wzmocnienie konkurencji na obszarze zintegrowanym, rozumiane szczególnie jako powstanie możliwości dla producentów do wzajemnego wkraczania na dotychczas „swoje” rynki; przyspieszenie postępu technologicznego i innowacyjnego; korzyści skali (wewnętrzne dla firm i zewnętrzne wobec firm) wynikające ze zwiększenia rozmiarów rynku oraz efekty inwestycyjne³⁰.

Powstanie ugrupowania stwarza nowe szanse zarówno dla inwestorów „wewnętrznych”, jak i tych spoza unii, co w długim okresie czasu może prowadzić do kreacji i przesunięcia (odwrócenia) inwestycji³¹. Efekt kreacji inwestycji jest rozumiany jako zwiększenie się sumy łącznych inwestycji w gospodarce światowej, natomiast efekt przesunięcia inwestycji to przeniesienie inwestycji z krajów trzecich do krajów członkowskich ugrupowania³². Interpretacja ekonomiczna efektów inwestycyjnych nie jest jednoznaczna i różni się od interpretacji krótkookresowych efektów handlowych. Przesunięcie inwestycji może być zjawiskiem pozytywnym i oznaczać efektywniejsze wykorzystanie kapitału tam, gdzie jego krańcowa efektywność jest wyższa, prowadząc w rezultacie do wzrostu łącznego dochodu krajów członkowskich (nie wyklucza to strat właścicieli czynników produkcji z krajów trzecich, z których jest przesuwany kapitał). Kreacja inwestycji powoduje wzrost PKB pod warunkiem, że potencjalne oszczędności są większe od możliwości inwestowania, lub jeśli można wywołać większą skłonność do oszczędzania i utrzymać ten wysoki poziom. W przeciwnym wypadku kreacja inwestycji może prowadzić do strat, przez przyczynianie się do recesji³³. Pomimo tych zagrożeń współcześnie, pobudzenie efektów inwestycyjnych (w tym przyciągnięcie, niepowodujących stosunku dłużnego – BIZ) uważa się za jeden z głównych celów ekonomicznych krajów tworzących ugrupowania integracyjne³⁴, który ma szczególne znaczenie dla krajów słabo rozwiniętych.

³⁰ M. Chacholiades, *op.cit.* s. 558–559. Dynamiczne efekty integracji szerzej omówiono m.in. w A.M. El-Agraa, *The Theory...*; B. Balassa, *The Theory...*; P. Robson, *The Economics...*; P. Bóżyk, J. Misala, *op.cit.*, J. Misala, *op.cit.*; A. Zielińska-Głębocka, *op.cit.*

³¹ F. Machlup, *Integracja gospodarcza – narodziny i rozwój idei*, PWN, Warszawa 1986, s. 163.

³² J. Misala, *op.cit.*

³³ F. Machlup, *op.cit.*, s. 164–165.

³⁴ A. Zorska, *Korporacje transnarodowe, przemiany, oddziaływania, wyzwania*, PWE, Warszawa 2007, s. 38.

Efekty dynamiczne są znacznie trudniejsze do analizy niż efekty statyczne³⁵, niemniej wielu badaczy sugeruje, że właśnie podejście dynamiczne, a nie statyczne, jest właściwsze w odniesieniu do kwestii integracji krajów rozwijających się. Jednym z nich jest H. Kitamura, który pisze, że „w przypadku krajów rozwijających się, nie zmiana wysokości wpływów z handlu zagranicznego jako taka, ale potrzeba przyspieszania rozwoju gospodarczego dostarcza zasadniczego motywu oraz kryterium regionalnej integracji ekonomicznej. Ponieważ dla wzrostu gospodarczego krajów w tych regionach konieczne są szybkie i daleko idące przemiany w strukturze produkcji i handlu, analiza ewentualnego wzrostu dobrobytu po dokonaniu pewnych zmian w istniejącej strukturze i handlu może nie mieć takiego znaczenia, jak analiza wpływu tych przemian na inwestycje i postęp techniczny”³⁶.

P. Robson w swojej książce na temat integracji gospodarczej w Afryce (*Economic Integration in Africa*) wnikliwie krytykuje tradycyjną teorię unii celnej, która ma, według niego, bardzo ograniczone zastosowanie w przypadku integracji krajów rozwijających się. Niemniej fakt, że tradycyjna teoria unii celnej w dużej mierze koncentruje się na analizie problemów integracyjnych w ramach założeń statycznych, nie oznacza, iż nie ma ona znaczenia dla krajów mniej rozwiniętych, gdzie w centrum zainteresowania jest wzrost i rozwój gospodarczy³⁷.

W tym kontekście T.A. Jaber podsumowuje, że większość autorów jest zdania, że tradycyjna teoria integracji ma ograniczone zastosowanie (jeżeli w ogóle) do integracji krajów słabo rozwiniętych. Twierdzą oni, że integracja tych krajów powinna być traktowana raczej jako podejście do rozwoju gospodarczego niż jako problem taryfowy, sugerując, że w ocenie celowości integracji gospodarczej wśród krajów najsłabiej rozwiniętych nacisk należy położyć właśnie na efekty dynamiczne³⁸.

Zgadza się z tym F. Rueda-Junquera również twierdząc, że podstawowym uzasadnieniem dla integracji krajów słabo rozwiniętych jest podejście dynamiczne. Dostrzega on dodatkowo, że ustalenia dokonywane na mocy porozumień integracyjnych można potraktować jako środki do przyspieszenia tempa wzrostu państw członkowskich i promocji ich długookresowego rozwoju. Uważa też, że programy

³⁵ M. Chacholiades, *op.cit.*, s. 558.

³⁶ H. Kitamura, *op.cit.*, s. 38.

³⁷ P. Robson, *Economic Integration...*, s. 56–58.

³⁸ T.A. Jaber, *The Relevance of Traditional Integration Theory to Less Developed Countries*, „Journal of Common Market Studies” 1971, Vol. 9, No. 3, s. 256.

integracyjne mogą przyczyniać się do tworzenia warunków gospodarczych sprzyjających przezwyciężeniu problemów strukturalnych krajów słabo rozwiniętych³⁹.

Podsumowanie

Na podstawie przeprowadzonej analizy, można stwierdzić, że zasadniczą część dyskusji nad możliwością skutecznego (od strony teoretycznej) zastosowania ram teoretycznych międzynarodowej integracji gospodarczej w krajach słabo rozwiniętych koncentruje się na jej ujęciu statycznym. Autorzy mają podzielone zdania co do użyteczności tego ujęcia w przypadku krajów słabo rozwiniętych, większość formułuje do niego wiele zastrzeżeń. Znacznie większa zgodność opinii panuje w odniesieniu do ujęcia dynamicznego. Badacze są zgodni, że właśnie ujęcie dynamiczne, które w długim okresie ma prowadzić do osiągnięcia wzrostu i rozwoju gospodarczego krajów partnerskich, powinno być podstawowym uzasadnieniem dla integracji gospodarczej w grupie krajów słabo rozwiniętych.

Warto zaznaczyć, że tworzona w odniesieniu do warunków panujących w krajach rozwiniętych baza teoretyczna eksponuje możliwość wystąpienia pozytywnych efektów procesu integracji. Potwierdzono już w praktyce, że w specyficznych warunkach krajów słabo rozwiniętych koszty takich rozwiązań są bardzo wysokie, zatem niezwykle trudno uzyskać korzyści netto. Inicjatywy integracyjne w krajach słabo rozwiniętych wymagają ponadto prowadzenia kompleksowych, dostosowanych do specyficznych warunków otoczenia, wspomagających działań, co w sytuacji niewydolności instytucjonalnej wielu państw słabo rozwiniętych z góry skazuje na porażkę podejmowane (często dość spontanicznie) inicjatywy integracyjne. Liczne ugrupowania integracyjne państw afrykańskich są tego dobrym przykładem. Pomimo istnienia większości z nich od lat 60. zeszłego stulecia, odnotowywane efekty zarówno krótko, jak i długookresowe są bardzo skromne. W sytuacji gdy oferta eksportowa poszczególnych krajów jest mocno ograniczona (dla znacznej części państw afrykańskich ponad połowę eksportu stanowi jeden produkt) popyt partnerów nie jest zaspokajany w regionie, co sprawia, że cały czas dominuje handel zewnętrzny. Z efektów długookresowych najlepiej widoczne na początku XXI w. są efekty inwestycyjne, trudno je jednak przypisać efektywnym działaniom w ramach

³⁹ F. Rueda-Junquera, *European Integration Model: Lessons for the Central American Common Market*, „Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series” 2006, Vol. 6, No. 4, s. 4.

ugrupowań, są one w znacznej mierze wynikiem „nowej filozofii inwestowania” zastosowanej szczególnie przez inwestorów z Chin.

Wydaje się, że powstałe w zeszłym stuleciu ramy teoretyczne międzynarodowej integracji gospodarczej, będące do dzisiaj fundamentami rozważań ekonomicznych w zakresie kosztów i korzyści uczestnictwa państw w procesie międzynarodowej integracji gospodarczej też wymagają pewnych dostosowań do warunków panujących we współczesnej gospodarce światowej, a zwłaszcza do stymulowania pozytywnych reakcji między regionalizacją i globalizacją, i wykorzystania ich dla poprawy sytuacji gospodarczej krajów słabo rozwiniętych.

Literatura

- Andic F., Andic S., Dosser D., *A Theory of Economic Integration for Developing Countries, illustrated by Caribbean Countries*, Routledge, London 1971.
- Balassa B., *Przyczynek do teorii integracji gospodarczej*, w: *Z problemów integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1968.
- Balassa B., *The Theory of Economic Integration*, George Allen & Unwin Ltd, London 1973.
- Bartkowiak R., *Ekonomia rozwoju*, PWE, Warszawa 2013.
- Bijak-Kaszuba M., *Regionalna liberalizacja handlu międzynarodowego a zmiany strukturalne zagranicznych obrotów towarowych kraju uczestniczącego na przykładzie Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2003.
- Bożyk P., Mijala J., *Integracja ekonomiczna*, PWE, Warszawa 2003.
- Brown A.J., *Economic Separatism Versus a Common Market in Developing Countries*, „Yorkshire Bulletin of Economic and Social Research” 1961, Vol. 13, No. 1.
- Chacholiades M., *International Trade Theory and Policy*, McGraw-Hill Book Company, New York 1978.
- Czempurko A., *Cło w handlu międzynarodowym*, PWE, Warszawa 1972.
- Dion D.P., *Regional Integration and Economic Development*, Mimeo, Mannheim University, Mannheim 2004.
- Dobosiewicz Z., *Kraje rozwijające się we współczesnej gospodarce światowej*, Książka i Wiedza, Warszawa 1976.
- El-Agraa A.M., *The Theory and Measurement of International Economic Integration*, Macmillan, London 1989.
- El-Agraa A.M., *The Theory of International Trade*, St. Martin's Press, New York 1983.

- Hosny A.S., *Theories of Economic Integration: A Survey of the Economic and Political Literature*, "International Journal of Economy, Management and Social Studies" 2013, 2 (5).
- Inotai A., *Regional Integration among Developing Countries, Revisited*, Policy, Research, and External Affairs Working Paper no. 643, World Bank 1991.
- Jaber T.A., Review Article: *The Relevance of Traditional Integration Theory to Less Developed Countries*, „Journal of Common Market Studies” 1971, Vol. 9, No. 3.
- Johnson H.G., *Money, Trade and Economic Growth. Survey Lectures on Economic Theory*, Routledge, London 1962.
- Kitamura H., *Teoria ekonomii a integracja gospodarcza regionów nierozwiniętych*, w: *Z problemów integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1968.
- Kowalczyk C., *Paradoxes in Integration Theory*, „Open Economic Review” 1999, Vol. 3, No. 1.
- Langhammer R.J., Hiemenz U., *Regional Integration among Developing Countries, Opportunities, Obstacles and Options*, Kieler Stundien, J.C.B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen 1990.
- Linder S.B., *Unie celne a rozwój gospodarczy*, w: *Z problemów integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1968.
- Lipsey R.G., *The Theory of Customs Unions: A General Survey*, „The Economic Journal” 1960, Vol. 70, No. 279.
- Machlup F., *Integracja gospodarcza – narodziny i rozwój idei*, PWN, Warszawa 1986.
- Makać A., *Międzynarodowa integracja gospodarcza – podstawowe problemy teoretyczne*, w: *Procesy integracyjne we współczesnej gospodarce światowej*, red. E. Oziewicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2001.
- Makower H., Morton G., *A Contribution Towards a Theory of Customs Unions*, „The Economic Journal” 1953, Vol. 63, No. 249.
- Meade J.E., *The Theory of Customs Unions*, „The Economic Journal” 1956, Vol. 66, No. 262.
- Miklaszewski S., *Historyczne i ekonomiczne podstawy integracji krajów Unii Europejskiej*, Wyższa Szkoła Biznesu–National-Louis University, Nowy Sącz 1999.
- Misala J., *Współczesne teorie wymiany międzynarodowej i zagranicznej polityki ekonomicznej*, SGH, Warszawa 2001.
- Rivera-Batiz L.A., Romer P.M., *Economic Integration and Endogenous Growth*, „Quarterly Journal of Economics” 1996, Vol. 106, No. 2.
- Robson P., *Economic Integration in Africa*, Gorge Allen & Unwin Ltd., London 1968.
- Robson P., *The Economics of International Integration*, Allen & Unwin, London 1987.

- Rueda-Junquera F., *European Integration Model: Lessons for the Central American Common Market*, „Jean Monnet/Robert Schuman Paper Series” 2006, Vol. 6 No. 4.
- Schiff M., Winters A., *Is More Trade Good, or Bad? Trade Creation and Trade Diversion*, w: M. Schiff, A. Winters, *Regional Integration and Development*, The World Bank and Oxford University Press 2003.
- Shams R., *Regional Integration in Developing Countries: Some Lessons Based on Case Studies*, HWWA Discussion Paper No. 251, Hamburg 2003.
- Siwiński W., *Kapitalizm wielonarodowy. Przesłanki i bariery integracji gospodarczej*, PWN, Warszawa 1976.
- Vamvakidis A., *Regional Integration and Economic Growth*, „The World Bank Economic Review” 1998, Vol. 12, No. 2.
- Venables A., *Regional Integration Agreements: a Force for Convergence or Divergence?*, World Bank Working Paper 2260, World Bank 1999.
- Viner J., *The Customs Union Issue*, Carnegie Endowment for International Peace, New York 1950.
- Wysokińska Z., *Międzynarodowa integracja regionalna – aspekty teoretyczne i empiryczne*, „Ekonomista” 1995, nr 5–6.
- Zielińska-Głębocka A., *Wprowadzenie do ekonomii międzynarodowej – teoria handlu i polityki handlowej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 1997.
- Zorska A., *Korporacje transnarodowe, przemiany, oddziaływania, wyzwania*, PWE, Warszawa 2007.

SELECTED THEORETICAL ASPECTS OF INTERNATIONAL ECONOMIC INTEGRATION AMONG LESS DEVELOPED COUNTRIES

Abstract

The key theoretical problem related to integration of less developed countries is the possibility of legitimate application of the existing theoretical framework of international economic integration to the developed as well as developing countries (the question of its universality).

The article aims at presenting selected theoretical approaches to the economic integration of less developed countries in the context of the general theory of international integration. With the use of historical approach to descriptive analytical method the relevant

international and Polish writings on the topic spanning from the mid of the past century until the beginning of the 21st century were thoroughly analysed.

Translated by Joanna Garlińska-Bielawska

Keywords: International Economic Integration, Less Developed Countries

JEL code: F150